

A közúti közlekedési balesetokozás viktimológiai tipológiájához

I.

A modern bűnügyi kutatómunka egyik fontos feladata az, hogy tisztázza: a bűncselekményben a sértettek milyen szerepet játszottak. A témát a viktimológia hivatott feldolgozni, amely a tudomány mai állása szerint a kriminológia egyik részét képezi.

A viktimológiai vizsgálatok eredményeit a bűncselekmények értékelése során több helyütt is konkrétan hasznosítani lehet. A viktimológiai elemzés a kriminológiában a bűncselekmény okainak is sokrétűbb értékeléséhez; a kriminálisztikában a bűncselekményben számba jövő személyek szerepének teljesebb tisztázásához, s ezáltal a bűncselekmény mechanizmusának tökéletesebb megismeréséhez vezet. A viktimológiai kutatások hasznossága mégis legkézzelfoghatóbban a büntetéskiszabásban mutatkozik meg. A sértettek a bűncselekményben játszott szerepe az elkövetői oldalon, mint a büntetés enyhítését vagy súlyosbítását befolyásoló tényezők egyike nyilvánul meg. A másik oldalon a szerep tisztázása a sértett anyagi és erkölcsi rehabilitációjához nyújt segítséget. Ebből okszerűen következik, hogy a sértettek önmagában való megfigyelése céltalan és eredménytelen. A kutatás csak akkor lehet hasznos, ha az szoros kapcsolatban van az elkövetett bűncselekménnyel, annak összes körülménycivel, de különösen az elkövető — sértett viszonyával. Csakis ily módon képzelhető el az általános törvényszerűség

levonása, s a kapott eredményeknek az általános preventív munkában való hasznosítása.

A viktimológia fejlődő tudományág, amely emiatt még több elméleti tisztázatlanságot foglal magában.

A viktimológiai vizsgálódások az egyes bűncselekmények kapcsán — mind külföldön, mind hazánkban — időben megelőzték az elmélet kialakulását. A büntetőjogi tárgyú elméleti és gyakorlati munkák már a XX. század első felében felhívták a figyelmet arra, hogy a bűncselekményben a sértett, az áldozat is jelentős szerepet játszhat.¹

A viktimológia elméletének alapját B. Mendelsohn vetette meg az 1947. évi Bukaresti Pszichiátriai Kongresszuson.² Vita folyt — és részben még jelenleg is folyik — arról, hogy a viktimológia önálló tudomány-e, a pszichológiának, avagy a kriminológiának valamelyik ága-e. A ma uralkodó álláspont szerint a viktimológia a kriminológia egyik ágát képezi.

Vita folyik arról — és itt már az állásfoglalások erősen eltértek —, hogy a sértetteknek mely köre szolgál a kutatás tárgyául.

Hazánkban a viktimológiai tárgyú publikációk

¹Igy többek között: R. Garofalo: *Criminology*. Boston, 1914.; M. Marcuse: *Männer als Opfer von Kindern*. Archiv für Kriminal — Anthropologie und Kriminalistik, 1954. évi 56. szám; G. Tarde: *Penal Philosophy*. Boston, 1912.

²B. Mendelsohn: *Un horizon nouveau dans la science biopsychosocial: La Victimologie*.

1965-ben indultak meg.³ Azóta a kutatóintézetekben folyó ténykutatások legtöbbje figyelmet fordít a sértettre.

Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetben a kriminológiai tárgyú kutatómunkának kezdettől fogva (1961 óta) szerves részét képezi a sértett bűncselekményben, illetve az egyes bűncselekményi kategóriákban játszott szerepének feltárása. Nagy részletességgel a garázdasággal foglalkozó ténykutatásokról szóló beszámoló⁴ mutat rá első ízben a sértettnak a bűncselekményben játszott szerepére. A lopás,⁵ a hivatalos személy elleni erőszak,⁶ a rablás,⁷ valamint az erőszakos nemi közöszlással kapcsolatos⁸ beszámolók, tanulmányok ugyancsak nem hagyták figyelmen kívül ezt a fontos témát.

Magyarországon a viktimológia elméleti megalapozása 1967-ben indult meg.⁹ Azóta több fórumon, többféle állásfoglalás látott napvilágot. Ezek az állásfoglalások részben kiegészítik egymást, de részben ellentmondóak is.

Hazai viszonylatban nehézséget okoz, hogy — több más nyelvtől eltérően — az áldozat — sértett kifejezés meglehetősen távol áll egymástól. Véleményünk szerint a viktimológiai tárgyú kutatás tárgyául csak a sértettet jelölhetjük meg. A sértettnak ugyanis megvan a szabatos jogi kifejezése, amely szerint a „sértett az, akinek a jogait és törvényes érdekeit az elkövetett vagy megkísérelt büntett sértette vagy veszélyeztette”.¹⁰

A viktimológiai kutatás köre horizontális és vertikális ugyanacsak nem tisztázott. Az egyik álláspont szerint a viktimológia „a bűncselekmény sértettjei személyiségének jellemzőit, a bünelkövetőkhöz való viszonyát és a bűnügyi szituációkban tanúsított magatartását kutatja, elemzi”.¹¹ A definícióból nyilvánvaló, hogy a szerző szerint a viktimológia tárgya kizárólag a

természetes személyeknek a bűncselekményben játszott szerepe tisztázása. Ezt az állásfoglalást osztja a legismertebb külföldi viktimológusok közül többek között Gasser¹² és Seelig¹³ is.

A másik álláspont szerint a viktimológia „a kriminológiának az az irányzata amely a bűncselekmény közvetlen sértettjével foglalkozik”.¹⁴ A szerző szerint „a viktimológia szempontjából sértettnak kell tekinteni: a bűncselekmény közvetlen sértettjét, aki valóban elszenvedti vagy károsultként anyagilag, vagy egyéb jogaiban sérelmet szenvedve elviselni kénytelen valamely büntett káros hatását. Tehát a bűncselekmény passzív alanyát (olyan bűncselekményeknél, amelyeknél lehet ilyen), valamint azt a személyt, ha a cselekménynél fogalmilag kizárt a passzív alany, akinek valamilyen sérelme származik a büntetből.” Mint látható, ezen állásfoglalás horizontálisan szűkíti le a sértettek körét, mivel csak a közvetlen sértettekkel kíván foglalkozni. Lényegében ezt az álláspontot foglalja el Fattah is,¹⁵ aki azonban emellett hangsúlyozza, hogy a vizsgálat független attól, hogy az áldozat természetes vagy jogi személy-e.

Véleményünk szerint a viktimológiát — az előbbi állásfoglalásokhoz képest — mindkét irányban kiterjesztesen kell értelmezni. Eszerint a viktimológia a kriminológia azon ága, amely a bűncselekmény közvetlen és közvetett sértettjeivel foglalkozik, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy a sértettek bármelyike is természetes vagy jogi személy.

Álláspontunkat bővebben bizonyítani nem kívánjuk. Úgy véljük, elég arra hivatkozni, hogy véleményünk szerint nem képzelhető el, hogy a bűncselekmények egyikének van sértettje, a másikának pedig nincs. (Tudniillik az elsőnek ismertetett álláspont értelmében pl. az állam elleni, valamint számos gazdasági bűncselekménynek nincs sértettje. Ugyanakkor szerintünk elfogadhatatlan az az álláspont is, ami szerint a kriminológiában mást kell a sértett kifejezéssel érteni, mint a büntetőjogban. A büntető eljárásjogban uralkodó álláspont szerint „a sértett nemcsak természetes személy lehet, hanem az a jogi személy is, amelynek a jogviszonyait, érdekeit, jogainak vagy kötelezettségeinek a gyakorlását a megkísérelt vagy elkövetett büntett sértette, illetőleg veszélyeztette.”¹⁶ A sértettek fogalmáról, valamint köréről idézett meghatározások rá-

³ Ld.: Az emberölések elkövetőinek személyi és társadalmi körülményei. Központi Statisztikai Hivatal, 1965. sz. Bőrlés.

⁴ A garázdaság büntetnének vizsgálata. Országos Kriminálisztikai Intézet 13. sz. Tájékoztatója, Budapest, 1968.

⁵ Rózsa János: A lopás egyes kriminológiai kérdéseiről. Kriminálisztikai tanulmányok VI., Közgazdasági és Jogi Könyvtár, Budapest, 1968.

⁶ Arar Jenő: A hivatalos személy elleni erőszak bűncselekményének elkövetését megelőző terhelti és sértetti magatartások felderítése. Belügyi Szemle, 1969. évi 12. szám.

⁷ Rablás miatt indult bűnügyek kriminológiai és kriminálisztikai tapasztalatai. Országos Kriminálisztikai Intézet 15. sz. Tájékoztatója, Budapest, 1969., valamint Rózsa János: A rablás kriminológiai kérdéseiről. Kriminálisztikai tanulmányok VIII., Közgazdasági és Jogi Könyvtár, Budapest, 1970. (A szerző külön fejezetet szentel a sértetteknek.)

⁸ Rózsa János: Az erőszakos nemi közöszlések egyes kriminálisztikai és viktimológiai tapasztalatai. Belügyi Szemle, 1971. évi 3. szám.

⁹ Tóth Tihamér: A viktimológia egyes kérdései. A BM Központi Klub kriminálpszichológiai munkaközösségében elhangzott előadás.

¹⁰ Barna Péter—Király Tibor—Szabó Lászlóné: Magyar büntető eljárásjog. Egyetemi jegyzet I. kötet 135. old. Tankönyvkiadó, Budapest, 1968.

¹¹ Tóth Tihamér: Viktimológiáról. Jogtudományi Közlemény, 1971. évi 3-8. szám, 412. old.

¹² R. Gasser: Victimologie. Buchdruckerei Gasser und Eggerling, Chur, 1965.

¹³ E. Seelig: Traité de Criminologie. Presser Universitaires de France, Paris, 1956.

¹⁴ Károly Endre: A viktimológia — modern kriminológia új irányzata. Acta facultatis politico — iuridicae universitatis scienciarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae Tomus XI. Különnyomat, Elte Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1969., III. Vigh József—Károly Endre: A viktimológia szerepe, jelentősége a bűnüldözésben, különös figyelemmel az erőszakos bűntettekre. Ld. előző forrásmunka XIII. kötet 33. o.

¹⁵ Ezzat Abdel Fattah: La victimologie: Qu'est-elle, et quel est son avenir? Revue Internationale de criminologie et de Police Technique, 1967. évi 2. szám.

¹⁶ Barna—Király—Szabó: I. m. 135. old.

világítanak arra, hogy a sértett valamennyi bűncselekményben az összes olyan személy, aki vagy akik a megvalósított vagy megkísérelt bűncselekmény következtében jogviszonyaikban hátrányt szenvedtek; illetőleg ha a hátrány bekövetkezésének konkrét lehetősége fennállt. A sértetti körbe tartoznak tehát mindazon természetes és jogi személyek, akik — az elkövetőn, ill. elkövetőkön kívül — szerepelnek a bűncselekményben, illetőleg az azt követő büntető eljárásban. Az előadottak természetesen nem ellenkeznek azzal, hogy véleményük szerint is elsősorban a közvetlen és a természetes sértett-személyek vizsgálatával kell foglalkoznunk.

A fentiekben túlmenően a viktimológiai tipológizálás még sem itthon, sem külföldön nem történt meg. A jelenleg uralkodó főbb irányzatok ismertetése más helyütt már megtörtént,¹⁷ ezért ezzel részletesebben nem kívánunk foglalkozni.

II.

A sértetteknek a szándékos bűncselekményekben betöltött szerepével számos irodalmi mű foglalkozik. A főbb irányzatok is ezek köré a bűncselekményi kategóriák köré csoportosulnak.

A gondatlan bűnözésnek a bűnözés egészen belül elfoglalt helye szükségessé teszi ezen bűncselekményi kategóriák sértettjeivel való foglalkozást.¹⁸ Mivel a gondatlan bűncselekmények többsége a közúti közlekedésből kerül ki, a kutatás főként ezen a területen idő- és szükségesszerű.

A sértettnek a közlekedési bűncselekményekben játszott szerepét külföldön már évek óta tanulmányozzák.¹⁹ Az ez irányú kutatásokról szóló beszámolók felhívják a figyelmet arra, hogy szükséges leszögezünk: a közlekedés-kriminológiai vizsgálatok tárgya a közlekedési bűncselekmény, míg a balesetetiológiai kutatás tárgyát a közlekedési baleset képezi. A megközelítés különbözőségéből fakadóan az ilyen jellegű bűncselekményeknek esetenként más lehet a sértettje, mint a bűncselekmény alapjául szolgáló balesetnek. Amíg a baleset-központhoz vizsgálódásában sértettként szerepelhet a baleset elkövetője, okozója is (akit gyakran sérült mivolta is ebben a szerepbe diszponál), addig a bűncselekmény-központhoz kutatásnak kizárólag az elkövetőn kívüli személyek lehetnek a sértettjei. Ez

a sértetti kör — a viktimológiának a fentiekben már röviden ismertetett különféle irányzataitól függően — különböző lehet. A bűncselekmények áldozataival kapcsolatos kutatások — a kriminológia jellegéből adódóan — nem állhatnak meg a baleseti szituációban közvetlenül részt vevő áldozatoknál, hanem a kört a tényleges oksági kapcsolatok határáig kell terjeszteni. Előfordulhat ugyanis, hogy a közvetett áldozat szerepe nagyobb a bűnös eredmény bekövetkezésében, mint a közvetlené.

Tanulmányokban előfordul, hogy a baleseti és a sértetti hajlamról el nem különítetten történik említés, illetőleg alkalmanként az egyiket a másikkal azonosítják. Ezzel kapcsolatban meg kell állapítanunk, hogy a baleseti hajlam a balesetelőző (a balesetben részt vevő) személyeknek egyfajta jellemzője. A baleseti hajlam tehát magában foglalja a sértetti hajlamot is. Ezt azért tartottuk fontosnak megjegyezni, mert sajnálatos módon a balesetelőző személyiségéről (ld. a német Unfallerpersönlichkeit kifejezést) szóló cikkek többségében kizárólag a balesetet okozó személy egyes ismertetőjeleit közlik.²⁰ A viktimológiai vizsgálatok körébe — általában — csak sértetti körülmények felderítése tartozik.²¹ (Ez alól azonban — amint az a továbbiakból kitűnik — két kivételt kell tennünk. Egyik az, amikor a baleseti és a sértetti hajlam összefüggéseit, másik, amikor az elkövetői és a sértetti szerepcseré problémáikáját vizsgáljuk.)

Az eddig külföldön elért eredmények ismertetése során azonban nem hallgathatjuk el azon véleményünket, miszerint ezek az ismertetések, kutatási beszámolók még korántsem teljes körűek. Ennek egyik oka, hogy a gondatlanságnak nagyobb a „viktimális szóródása”, mint a szándékosnak. „Egyszer mindenki lehet tettes és legtöbb ember, mint a közlekedés résztvevője, alkalmas áldozatnak.”²² Az alkalmasságot (az előbbi idézet szerinti értelemben) magunk sem vitatjuk, azonban véleményünk szerint nem szükséges, hogy a közlekedés minden résztvevője előbb vagy utóbb baleset áldozatává válhasson, arra predesztinált legyen. Ezt a megállapítást támasztja alá az a tapasztalati megfigyelés, miszerint vannak járművezetők, akik évtizedek alatt levezetett több százezer kilométer

¹⁷ Ld. Tóth Tihamér: i. m., valamint Tóth Tihamér: Gondolatok a viktimológiáról. Belügyi Szemle, 1969. évi 12. szám.

¹⁸ Ilyen értelemben nyúl a témához Bakóczy Antal is tudományos-ismertetésszerű könyvében. (Bakóczy Antal: Vadászszendevély, vadászati fegyelem. Táncsics, Budapest, 1971. 57. old.)

¹⁹ E témakörben ld. K. Mayer: Zur psychischen Struktur der Unfall-Persönlichkeiten. Zeitschrift für Verkehrssicherheit 1959. évi 1. szám 17–38. old.; J. R. Mendoza: Los aspectos de la prevención en los delitos culposos de automovilismo en relación con la víctima del accidente. Gráficas Marsiega S. A., Madrid, 1960.; J. R. Mendoza: Les aspects de la prévention à l'égard matiere d' automobile. (AIDP VI. kongresszusának anyaga.) Lizsanon, 1961.; Snobraccina nedisciplina (A Záhgrábi Kriminológiai Intézet 4. tanulmánykötete.) Záhreb, 1963. OKKri részfordítás 11. és köv. old.

²⁰ Így a jogoszláv munka, amely a balesetcentrikus kutatások közé tartozik, helyesen ír: „Az áldozat szerepe a közlekedési baleset etiológiájában” c. fejezetben arról, hogy a tettes mellett maga az áldozat is hozzájárulhat a közlekedési balesethez, s nem ritkaság, hogy az áldozat és a tettes azonos személy. (Saobraccina nedisciplina. I. m. fordítása 11. old.)

²¹ Helyesen világítja meg a problémát A. Bachrach, aki szerint „a baleseti sérülések veszélyének különböző foka és a sérüléseknek különböző a fájdalomssága, s ezekre rendszerint predesztinálva vannak a eset áldozatait a kevésbé védett vagy a közvetlen közét szenvedő személyek, mégis előre nem ítéltük arról, hogy a baleset áldozata egyúttal a közlekedés büntelt áldozata is, vagy pedig annak tettese” Bachrach: A közúti baleset tettségének kriminológiai és viktimológiai szempontjai. Panstvo i Prawo évi április. OKKri részfordítás 5. old.

²² Cf. Amelunxen: Das Opfer der Straftat. Ein Beitrag zur Viktimologie. Kriminalistik Verlag, Hamburg.

lyamán balesetbe sohasem bonyolódnak. A tényt a pszichológusok is felismerték. A közlekedépszichológusok külföldön már hosszabb idő óta a jó vezetőknek nem azokat tartják, akik nem okoznak baleseteket, hanem akik elkerülik azokat. A csoportvizsgálatok is ennek megfelelően folynak.²¹ A kriminológusok azonban úgy tűnik, ezt még nem ismerték fel. A tényutalások hiányában az újabb átfogó kriminológiai munkák — amelyek egyébként az áldozat szerepével részletesen foglalkoznak — a gondatlan bűncselekményekben betöltött sértetti szerepről egyáltalán nem tesznek említést.²² Azok a munkák pedig, amelyek mégis megemlékeznek a gondatlan közlekedési bűncselekmények viktimológiai aspektusáról, elsősorban (és emellett is felszínesen) a gyalogosok és az ittas személyek szerepéről szólnak.²³ Hasonlóképpen kimunkálatlan a közlekedési és az egyéb bűnözés viktimálitása közti összefüggés is. Ez a téma az elkövetői oldalon meglehetősen sokat tárgyalt probléma.

III.

Az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézetben a gondatlan közlekedési baleset- okozással kapcsolatos, nemrég befejezett részutalás során is megállapítást nyert, hogy a közlekedési bűncselekményeknek mintegy 50 százaléka lett volna a sértettek elvárhatóan helyes magatartása következtében megelőzhető. Ez a tény is emellett szól, hogy a sértettek magatartását az elkövetőkhöz hasonló részletességgel értékeljük.

A balesetokozásnak, mint bűncselekménynek a közlekedési baleset az alapja. A baleset különféle szakaszainak megfelelően értékelhetjük a sértetti szerepet is. Így:

- a) a balesetveszélyes szituáció kialakulása szempontjából;
- b) a cselekmény létrejötte szempontjából;
- c) az eredmény bekövetkezése szempontjából.

Véleményünk szerint a modern kriminológiai kutatás elképzelhetetlen elméleti alap megteremtése nélkül. Ez témakörünkben azt jelenti, hogy a balesetokozás körében is szükséges megteremteni a sértetti tipológiát. Ennek előfeltétele a sértetti magatartás tipologizálása. Az eredményes viktimológiai elemzés és értékelés csak ezen átfogó elméleti alapok tisztázása után lehetséges.

A közlekedési baleseteknek néhány — egyéb bűncselekménytől — eltérő vonását szeretnénk kiemelni. Így a gondatlan közlekedési bűncselekmények körében az elkövető — sértett kap-

csolata a legtöbb szándékos bűncselekménytől eltérő. Míg pl. az erőszakos bűncselekményeknél az elkövető — sértett ismeretése tipikus, addig itt ennek még a lehetősége is legritkább. További jellemző, hogy a váratlanság és pillanatnyiség következtében a veszélyhelyzet — ellentétben a szándékos bűncselekmények többségével — gyakran nem ismerhető fel előre. Ennek megfelelően a veszélyhelyzet, a veszély bekövetkezésének elhárítása is pillanatnyi és állandóan változó lehetőség.

A sértettek magatartása lehet helyes (pozitív) és helytelen (negatív). A helytelen magatartás lehet jogszabályba ütköző, tehát jogi (bűntetőjogi vagy szabálysértési) következményekkel jár, illetőleg ilyen következményekkel fenyegetett, vagy az erkölcsi, emberi normákba ütköző.

A fentiek előrebocsátása után megkíséréljük a sértetti kategóriák, a sértetti magatartásformák, majd a sértetti tipológia bemutatását.

A közlekedési tárgyú viktimológiai kutatásnak foglalkoznia kell a közvetlen és közvetett sértettekkel.

A közvetlen sértettek azok a természetes személyek, akik a baleseti mechanizmusban (tehát a bűncselekmény megvalósulásának folyamatában) fizikai jelenlétükkel szerepelnek. A közvetett sértettek ezzel szemben azok a természetes vagy jogi személyek, akik a baleseti mechanizmusban közvetlenül ugyan nincsenek jelen, de akik a balesettel kapcsolatos bűncselekményben sértettként szerepelnek azáltal, hogy a bűncselekmény valamely jogukat, illetőleg jogos érdeküket sértette, vagy veszélyeztette.

Mind a közvetlen, mind a közvetett sértettek a bűncselekményben pozitív vagy negatív szerepet tölthetnek be attól függően, hogy a baleseti szituáció, továbbá a következmények megakadályozása, illetve a kimenetel súlyossága csökkentésének érdekében helyes magatartást tanúsítottak-e, vagy sem. Másként fogalmazva: a sértett tett-e a balesetet megelőzően valamit a baleset megelőzése érdekében, illetve nem terhelte-e olyan mulasztás, amely a balesetnél feltételként szerepel, továbbá a kérdéses személy jól hátrított-e, vagy rosszul, illetőleg egyáltalán nem hátrított, bár erre lehetősége lett volna.

Úgy a pozitív, mind a negatív viselkedési mód lehet aktív (tevés) és passzív (nem tevés).

A viktimológia feladata elsősorban a negatív aktív és passzív viselkedési módoknak a felderítése, azok okainak megállapítása, továbbá a pozitív magatartási forma lehetőségeinek a kidolgozása.

A negatív sértetti magatartási formák lehetnek az érvényes jogszabályokba, a magatartási (erkölcsi, viselkedési) normákba ütközők, valamint azokon kívüliek. Ezen utóbbiakat ésszerűségi normáknak is nevezhetnénk.

A közvetlen negatív sértetti magatartási forma lehet tudatos és gondatlan. Tudatosnak nevezük a sértett magatartását akkor, ha a bűncselekmény alapját képező veszélylehetőséget felismerte ugyan, de a bűncselekmény megakadályozása érdekében nem tett semmit. Eddigi

²¹ Jól vezetni annyit jelent, mint elkerülni a baleseteket, betartani a közlekedési szabályokat, szeretni a járművet, kerülni a pontatlanságot, kerülni az emberek bosszantását, elvégezni a munka nem vezetési feladatait, kielégülést találni a munkában, beilleszkedni a közösségbe és a munkafeltételekbe. Réti-Virág-Papp: Az emberi tényezők a közúti gépjármű-közlekedésben. V. kötet. ATUKI, Budapest, 1970.

²² Így: H. Göppinger: Kriminologie. C. H. Beck Verlag, München, 1971. Művében az áldozattal külön, a közlekedési bűnözéssel szintén külön, részletesen foglalkozik, azonban a kettő kapcsolódása nem található a kézikönyvben.

²³ Így: Cl. Amelunzen: l. m. 113. old.

vizsgálataink szerint nagy szerepet játszik e csoportnál az agresszió, a szorongás, a kockázattá-
si (rizikóvállalási) készség, továbbá az ittas ál-
lapot. (Az 1969—1970-es iratanyag tanúsága szer-
int a sértettek 20 százaléka — vidéken 30 szá-
zaléka — minden kétséget kizáróan alkoholos be-
folyásoltság alatt állott.)

Gondatlannak nevezük a sértett magatartá-
sát akkor, ha a bűncselekmény alapját képező
veszélylehetőséget egyáltalán nem vagy csak kés-
sően ismerte fel. Ennek következtében a bűncse-
lekmény megakadályozása érdekében elhárító
tevékenységet egyáltalán nem vagy nem a meg-
felelő módon (azaz a körülményekhez képest
rosszul) végzett.

E kategóriának két, — mereven el nem választ-
ható — csoportjáról beszélhetünk: egyrészt azok-
ról a személyekről, akikben a balesetekkel szem-
beni ellenállási *készség nem alakult ki*. Ide tar-
toznak pl. azok, akik koruknál fogva nem képe-
sek a helyes döntésre (gyerekek); akik a gyakor-
lat hiánya miatt (kezdő járművezetők) nem ké-
pesek felismerni azt, hogy egyrészt mi a baleset-
veszélyes szituáció, másrészt, hogy az ilyen szit-
uációt hogyan lehet eredményesen elhárítani.
Hiányzik belőlük a következtetési készség. E ka-
tegóriába helyezzük azokat a szorongókat, akik
a veszélylehetőségeket nem ismerték fel. Van-
nak azonban olyan személyek, akik az említette-
ken túlmenően is pszichofiziológiai és szociál-
pszichológiai állapotuknál fogva alkalmatlanok
a veszélylehetőség felismerésére. E kategóriába
soroljuk azokat, akik idős koruk, egészségi ál-
lapotuk, agresszív, szorongó beállítódásuk, továb-
bá rizikókészségük folytán nem ismerik fel a
veszélyt. Ezen lehetőség felismerése elmarad-
hat továbbá a közlekedési intelligencia hiánya,
illetve nem megfelelő színvonala, továbbá az it-
tas állapot következtében is.

A *közvetett* negatív sértetti tevékenység mind
a közlekedési, mind az egyéb viktimológiai kut-
tatási anyagokban csaknem teljesen feltáratlan,
holott számos balesetben szerepük a közvetlen-
nél jelentősebb. Ezen szerep tisztázása és értéke-
lése azonban rendszerint még a közvetlen tette-
sek szerepének tisztázásánál is felszínesebb és
ritkább. Példaként kettőt ehelyütt is kiemelünk.
Egyik az elkövető munkáltatójának szerepe (fő-
ként a hivatásos gépkocsivezetőknél), aki végre
nem hajtható utasítást adott a járművezetőnek,
s aki ennek következtében balesetet okozott. De
e körbe soroljuk az elkövető vagy a sértett hoz-
zártartozóit is, akik tudtak a balesetben közvet-
lenül részt vevő személyek rossz magatartási
szokásairól, de nem tették meg a tőlük telhető
a bűncselekmény elhárítása érdekében. (Pl. itat-
ták a járművezetőt, vagy hagyták inni, majd ko-
csiba ülni.)²⁰

²⁰ A már hivatkozott intézeti tényutatói eredmé-
nyek szerint az ún. közvetett sértettek csaknem kivét-
lenül nélkül az elkövetői támogatáslekedési vállalatok,
mint munkáltatók voltak. A közvetett sértettek ösz-
szességben a bűncselekmények 17%-ában hatoltak köz-
re. A közrohatás mértéke a lakott területen belüli bal-

Megállapításunk szerint a sértetteknek az el-
hárítási lehetőségei partneri műveltségtől és a
baleset helyétől függően is változhat. Így pl. a
gyalogos — járműutas kategóriából képzett cso-
port szignifikánsan inkább előzhetne volna meg
a baleseteket, mint a járművezetőkből képzett
csoport. A bűncselekmények lakott területen ki-
vül szintén szignifikánsan inkább előzhetők meg,
mint lakott területen belül. (Az eltérés χ^2 próbá-
val számolva $p < 0,05$ szinten szignifikáns.)

A közlekedési bűncselekmények egyik jelleg-
zetessége az *elkövetői—sértetti szerepcseré*. Ez
a megállapítás két szempontból is érvényes. Egy-
részt több esetben előfordul, hogy a sorozatosan
sértetti szerepet betöltő járművezető baleset oko-
zója lesz. Másrészt egyazon baleseti mechaniz-
muson belül is az előbb sértetti szereplő utóbb
elkövetővé válik. Tipikus példa erre az olyan bal-
eset, ahol az elkövetői gépjármű vezetője a ki-
világítatlan kerékpárost későn veszi észre, az el-
űti. De az elütés pillanatában — annak elkerü-
lése érdekében — hirtelen menetirányt változ-
tat, s a szemközti közlekedő járművel is érintke-
zésbe kerül. Az ilyen balesetnek két elkövetője
és két sértettje van legalább. A kerékpáros a
példabeli esetben (az első ütközés alkalmával)
sértett, majd (a második ütközéskor) a baleset
egyik okozója.

A baleseti sértetti magatartásformák ezen váz-
latos topológiája alapján a közlekedési baleset-
okozási bűncselekmények *sértettjeinek általános
topológiája* is körvonalazható.

Véleményünk szerint vannak:

1. A bűncselekményben részt nem vevő sér-
tettek. Ezek azok, akik a bűncselekmény létre-
jötte érdekében semmit nem tettek. Két típusuk
ismeretes: a passzív típusba tartoznak azok, akik
a bűncselekmény megakadályozására képtelenek
(pl. autóbuszban ülő utas). Az aktív típushoz azok
sorolhatók, akik a bűncselekmény létrejöttét
igyekeztek meggátolni (pl. gépjárművezető, aki
az elkövető hibás magatartását igyekszik kom-
penzálni).

2. A latens vagy predisponált sértett az, aki-
nek viktimális veszélyzetettsége az átlagnál
nagyobb. (Ide sorolandók többek között a város-
ban lakó gyalogosok, továbbá a rendszeresen vá-
rosi forgalomban részt vevő egyének.)

3. A provokáló sértett az, aki valamely maga-
tartásával az elkövetőt a bűncselekményt ered-
ményező baleset véghezvitelére serkentette. Két
csoportja ismeretes, mégpedig a passzív,
nemtörődömsége, gondatlansága következtében
kedvező helyzetet teremt. (Pl. elsőbbségi hely-
zetben levő létovázó gyalogos, bizonytalan maga-
tartást tanúsító járművezető, aki magatartásával
az elkövetőt a szabály megszegésére készíti
valamint az aktív, aki magatartásával a mási-
közlekedési partnert felingerli. (Pl. a forgalom
ritmusát erősen fékező járművezető.)

4. A bűncselekmény elkövetésében részt
sértett az, aki magatartásával közvetlenül rész-

eseteknél feltűnően nagyobb volt. (Budapesten
egyéb városokban 18%, községekben 15%, lakott
területen kívül 5%.)

vállal a baleseti mechanizmusban. Szintén két csoportja ismeretes. A passzív résztvevő sértett az, aki beleegyező, aki nem tiltakozik a baleset létrejötté ellen. (Pl. nagyméretű jármű vezetője, aki nem mond le a kisebb partner részére elősőbbiségéről akár azért, mert azt nem is figyeli, akár azért, mert tudja, hogy a balesetnek a másik partner lesz a szenvedő alanya.) Az aktív az, aki saját magatartásával tevőlegesen részt vállal az őt ért sérelemben. (Pl. az ittas személy, aki maga is forgalmi szabályt szegő sértett.)

Az előadottakból kitűnően a sértetti magatar-

tás, valamint a sértetti szerep vizsgálata rendkívül komplex probléma, amely még sok ismeretlen körülményt, bizonytalansági tényezőt foglal magában. A kimunkálás csak a ténykutatások, továbbá a kriminológiát segítő egyéb tudományok eredményeinek feldolgozása és megfelelő értékelése útján lehetséges. Az eredmény hármas: segíti egyrészt a konkrét bűncselekményben a sértetti szerep pontos megállapítását, másrészt teljesebbé teszi az elkövetőről alkotott információanyagot, végül — megfelelő nevelés útján — hozzájárul a balesetek általános csökkentéséhez.

Dr. Irk Ferenc